

Damir Smiljanić

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, dr. Zorana Đinđića 2, RS–21000 Novi Sad
metaphilosoph@aol.de

Problem pogledâ na svijet i integrativna bioetika

Sažetak

U članku se pokušava odrediti svjetonazorno polazište bioetike, posebno one »integrativne«. Prvo će biti istaknut značaj tzv. pogleda na svijet za obrazovanje filozofskih pozicija. Zatim se pokreće pitanje o svjetonazornoj pozadini bioetičkih pozicija, pri čemu se kao njihov zajednički nazivnik pokazuje »bioprotekcionizam« kao vrsta umjerenog biocentrizma. Naposljetku se preispituje osnova integrativne bioetike koja inače ima zadatak promišljati svjetonazorne pretpostavke bioetičkih učenja. U tu svrhu će se ponuditi dvije interpretacije koje će rezultirati ukazivanjem na perspektivizam odnosno pluriperspektivizam kao onaj pogled na svijet koji do izražaja dolazi upravo u integrativnoj bioetici.

Ključne riječi

pogled na svijet, bioetika, biocentrizam, »bioprotekcionizam«, integrativna bioetika, pluriperspektivizam

1. Pogledi na svijet kao pozadina filozofskih teorija

Jedan od značajnih efekata tzv. *sekularizacije* je svakako bila i potreba za *kompensiranjem* sve jačeg gubitka utjecaja religije u društvu. Od druge polovine 19. stoljeća su u kulturnom prostoru Europe – prije svega u Njemačkoj – bili aktualni razni pokušaji nadilaženja krize religije, pod utjecajem promjena u strukturi društva kao i nagle ekspanzije znanosti te formiranja čisto znanstvenog pogleda na svijet. Uloga religioznog kvijetiva je pripala ili raznim političkim uvjerenjima ili pak znanostima. Pokazalo se da i same znanosti pretendiraju na to da naposljetku ljudi jednostavno *vjeruju* u njih, da sad one umjesto religije daju smisao životu, a uspješnost njihove praktične primjene i institucionalizacija je dodatno učvrstila položaj znanosti u društvu. Na ovom mjestu nije potrebno ulaziti u detalje »scientificacije« sekularnog društva. Ono što je za filozofiju relevantno je činjenica da se tijekom 19. stoljeća formirao pojam koji je odigrao ulogu supstituenta religije: pojam *pogleda na svijet* ili *svjetonazora* (*Weltanschauung*). Od Hegelove smrti pa do početka Drugog svjetskog rata razni pogledi na svijet su vodili borbu oko trona na kojem je nekad vladala metafizika. U drugoj polovini 20. stoljeća zavladao je zatišje što se tiče otvorene konfrontacije teorijskih pogleda na svijet, ali se čini da današnje kontroverze na području *bioetike* pokazuju da se borba među onim pogledima ponovo zaoštrava.¹

1

Jednu od rijetkih publikacija, u kojoj se pokušava dati pregled svjetonazora koji dominiraju bioetičkom diskusijom, priložila je Petra Gelhaus. Usp. Petra Gelhaus, *Gentherapie*

und Weltanschauung. Ein Überblick über die gen-ethische Diskussion, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006. P. Gelhaus razvija »mapu« svjetonazornih pozicija

Mogla bi se povući paralela s uporabom pojma *ideologija*, pa reći da su pogledi na svijet ekvivalentni ideološki iskrivljenim perspektivama percepcije stvarnosti. Ukoliko bi se prihvatila takva usporedba, onda bi se sami pogledi na svijet mogli smatrati izrazom »pogrešne« svijesti. Pa ipak, čini se da između »ideologije« i »pogleda na svijet« razlika leži upravo u (stupnju) *svjesnosti*: dok onaj tko je pod utjecajem neke ideologije uglavnom *nije* svjestan tog utjecaja (štoviše, on bi ga mogao i negirati!), onaj tko je pod utjecajem nekog određenog pogleda na svijet svjestan je da stoji na toj svjetonazornoj poziciji ili bi barem bio spreman priznati da je zastupa. Drugim riječima, ideologije se skrivaju pred subjektom, a pogledi na svijet su »poluskriveni«, mogu se (ali ne moraju) zastupati kao takvi. Pitanje koja je od ovih kategorija obuhvatnija (može li se pogled na svijet supsumirati pod ideologiju ili *vice versa*), odnosno prelazi li i kada jedna u drugu, valja ostaviti po strani, iako bi svakako i to pitanje bilo vrijedno razmatranja. Iako se može postulirati bliskost ovih pojmova, mislim da bi ih trebalo razdvajati: pogled na svijet je obično pogled *pojedince*, stvar njegovog (možda samo prividnog) *osobnog izbora*, a ideologija je forma mišljenja *kolektiva* koju pojedinac – često pasivno – preuzima tijekom socijalizacije u okviru jedne zajednice. Otuda bi se moglo reći da je pojam pogleda na svijet prije filozofske (eventualno psihološke²), a pojam ideologije sociološke prirode.

Ali što je u stvari *pogled na svijet*?³ Pogled u smislu zora (*Weltanschauung*, *Anschauung*, kao zor) je nešto ne-diskurzivno, gledanje svijeta nije isto što i njegovo poimanje. Kantovski gledano, *Weltanschauung* je bliži polu *intuitivnog*, nego polu *diskurzivnog*. Karakter pogleda na svijet je cjelovit, on se ne tiče detalja, već *cjeline* svijeta. Kad netko u tom smislu »baci« pogled na svijet, on poopćuje neke crte svijeta koje mu se čine karakterističnim i iz perspektive tih karakterističnih osobina on sagledava čitav svijet. Tako netko kome se čini da je materijalno ustrojstvo svijeta ono najbitnije, poopćava taj aspekt svijeta (njegovu materijalnost) i sve ostale aspekte podređuje tom jednom, npr. i dušu odnosno duh promatra samo kao epifenomene, kao nešto što je moguće izvesti iz materije, što je sekundarno naspram nje (to bi bio primjer *materijalističkog* pogleda na svijet). Pogledi na svijet nisu izričito formulirani kao zasebne teorije, ali zato se određene filozofske pozicije zastupaju pod utjecajem tih pogleda. Tek posebnom filozofskom (ili bolje reći: *metafilozofskom*) refleksijom mogu se identificirati određene pretpostavke koje »u pozadini« determiniraju filozofske teorije, a posebno se pogledi na svijet javljaju u mediju filozofskog mišljenja, budući da je ono po sebi *holističkog* karaktera, tj. ono kao takvo teži poopćavanju. *Projekcija* i *redukcija* su dva osnovna mehanizma svjetonazornog mišljenja koje se objektivira u filozofskim pozicijama. Mehanicistički materijalist reducira mentalne događaje na fiziološke procese u mozgu, a vitalist pak projicira određeno svojstvo života (npr. rast) izvan domene dozvoljenog i hipostazira ga u neku emergentnu kvalitetu. Taj mehanizam obrazovanja raznih »-izama« nije ograničen na samo jedno filozofsko stanovište, nego daje svoj pečat filozofskom mišljenju kao takvom, pa stoga ne čudi da se u moderni pojavila potreba za intenzivnom tematizacijom i sistematizacijom svjetonazornih pretpostavki filozofskog mišljenja u vidu zasebne discipline, tzv. *učenja o pogledima na svijet* (*Weltanschauungslehre*).⁴

2. »Biocentizam« – bioetički pogled na svijet?

Koju svjetonazornu orijentaciju slijedi tzv. *bioetika*? Ovo je jedno od pitanja koje se često izostavlja u bioetičkim diskusijama, iako bi se ono moglo (ako ne i moralo) postaviti. Naime, tamo gdje je u filozofskim raspravama prisutna

emocionalno obojena atmosfera, kao što je to slučaj u bioetičkim debatama o legitimnosti pobačaja, eutanaziji, (zlo)uporabi gen-tehnologije, kršenju prava ne-ljudskih živih bića itd., može se pretpostaviti da su u pozadini glavnih pozicija dominantni određeni pogledi na svijet koji od onih koji raspravljaju ne zahtijevaju samo intelektualni nego i emotivni angažman: *zauzimanje* za svoju poziciju. Pitanje je zastupa li bioetika kao takva (kao filozofska disciplina) jedan *jedinstveni* pogled na svijet ili je pak ovdje prisutan svjetonazorni *pluralizam* u smislu da svaka posebna bioetička pozicija ima svoj individualni pogled na svijet. Također bi trebalo posvetiti pažnju problemu karaktera jednog takvog pogleda na svijet: je li on čisto filozofske prirode ili ima i religiozne konotacije? Zastupa li se samo u teorijskom kontekstu ili je relevantan i za svakodnevni život? Promišlja li se (barem djelomično) i u bioetici ili je (nužno) nedostupan refleksiji?

Kako bi se eventualno identificirala svjetonazorna pozadina različitih bioetičkih pozicija, kao što su etika »ljudskog dostojanstva« (*Menschenwürde*), holizam ili utilitarizam – dakle, ono što ih bez obzira na razilaženje kod konkretnih rješenja problema spaja jedne s drugima – potrebno je pronaći ono što bi se moglo nazvati »najmanjim mogućim zajedničkim nazivnikom« svih tih pozicija. Gdje se on može naći? Mislim da ga treba tražiti u zajedničkom predmetu, točnije u *odnosu* prema tom predmetu. Budući da je opći predmet svih bioetičkih pozicija *život*, za očekivati je da će upravo on biti njihov zajednički nazivnik. Ali odveć je apstraktno govoriti o odnosu prema životu kao zajedničkom temelju bioetičkih pozicija – taj se odnos mora karakterizirati, odrediti perspektiva iz koje se ovdje promatra život. Život se, naime, iz perspektive svih bioetičkih teorija promatra kao nešto što je u sebi *vrijedno*, čemu pridolazi vrijednost. Čak ni pristalice Petera Singera neće ići u krajnost poricanja vrijednosti života uopće (svakako, oni će činiti razliku između više i manje vrijednog života u skladu sa svojim utilitarističkim principima, ali neće zastupati tezu da je život uopće bezvrijedan). U osnovi svih bioetičkih pravaca nalazimo *afirmativan* stav prema životu koji se jednostavno *pretpostavlja*,

iz pet perspektiva: iz *evolucionističke*, *scijentističke*, *tržišno-ekonomsko-liberalističke*, *kršćanske* i, najzad, iz *ekološke* perspektive. Usp. isto, str. 68 i dalje.

2

Usp. neobičan pokušaj tipologije pogleda na svijet u Jaspersovom djelu *Psihologija pogleda na svijet* (1919.). Njemačko izdanje: Karl Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, Springer-Verlag, Berlin–Göttingen–Heidelberg 1954.

3

Jednim od prvih filozofa koji su izričito zastupali neki pogled na svijet obično se smatra Arthur Schopenhauer. U svom glavnom djelu *Svijet kao volja i predodžba* (1819.) on daje prikaz jednog *pesimističkog* pogleda na svijet. U osnovi svijeta je slijepa, nesvjesna *volja* (*za životom*) koja determinira subjekt spoznaje u čijoj predodžbi se svijet prikazuje. U životu prevladava *patnja* – prije svega u vidu straha od smrti – koja se može nadići samo (postepenim) *poricanjem* volje za životom, analogno budističkoj religiji: dostizanjem *nirvane*. Upravo je Schopenhauer tipičan predstavnik »svjetonazorne« filozofije: on često govori o

»mojoj« filozofiji (može se reći: *privatizira* metafiziku), odbacuje čisto intelektualnu filozofiju, služi se metaforičnim, stilski profinjnim jezikom, a služi se također religioznim figurama kao što je spasenje, što ukazuje na sekularni karakter njegove filozofije. Schopenhauer je uveo budizam u okcidentalnu filozofiju, a to je znak za potrebu nadilaženja horizonta dominirajuće religije onoga vremena (kršćanstva) i otvaranja novih horizonata. Filozofija, počev sa Schopenhauerom, ne treba više biti samo intelektualna disciplina, nego izraz jednog pogleda na svijet, dakle ne apelirati samo na razum, nego i na osjećaj individue. Usp. Artur Šopenhauer, *Svet kao volja i predstava*, I–II, Matica srpska, Novi Sad 1986.

4

Možda i najveće zasluge u konstituciji jedne takve »metafilozofske« discipline ima Wilhelm Dilthey. Usp. između ostalog kao ključnu publikaciju osmi tom njegovih *Sabranih spisa* (Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften*, Bd. VIII: *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*, Teubner, Leipzig–Berlin 1931.).

dakle ne smatra se potrebnim njegova izričita tematizacija. Na kraju krajeva: koji smisao bi imao *negativan* stav prema životu?⁵ Ne bi li on bio *ne-etički* ili čak *anti-etički*?

Zauzimanje pozitivnog stava prema životu znači i da se on promatra kao nešto što treba zaštititi, ukoliko je ono na neki način ugroženo. Nije dovoljno samo smatrati život vrijednim, nego nešto treba i učiniti kako bi se ta njegova vrijednost očuvala. Paradigmatičan je po tom pitanju način postupanja u medicini kao praksi odnosno medicinskoj etici kao teoriji: glavni prioritet je očuvanje života, uklanjanje bolesti, određivanje uvjeta pod kojima borba za život pacijenta još ima smisla itd. Život se u bioetici promatra kao ono što je *vrijedno očuvanja*, kao ono što treba zaštititi. Čak i život embrija je vrijedan očuvanja (barem iz perspektive određene vrste bioetike). Budući da niti jedan bioetičar neće tvrditi da je život nešto što nije vrijedno zaštite, nameće se zaključak da je bioetički pogled na svijet u znaku očuvanja života kao vrijednosne veličine – ne radi se jednostavno samo o *biocentrizmu*, nego (da upotrijebim jedan neologizam) o *bioprotekcijonizmu*. Bioetičari se slažu u tome da život treba zaštititi, a razilaze se u tome *čiji* život je neophodno očuvati, a čiji ne, *kada* život počinje dobivati kvalitetu nečeg validnog, *da li i pod kojim uvjetima* ga gubi. Da je »bioprotekcijonizam« dominantan pogled bioetičara na svijet pokazuje i to da se ni u jednom bioetičkom pravcu ne raspravlja pitanje ima li očuvanje života uopće *smisla*.

U svakom slučaju, bioprotekcijonizam bioetičkih teorija mora biti jasno razgraničen naspram biocentrizma, kakvog nalazimo u filozofijama krajem 19. i početkom 20. stoljeća. U ove filozofije se može ubrojiti i voluntarizam Friedricha Nietzschea i metafizika života Ludwiga Klagesa, dakle one teorije koje se obično podvode pod etiketu »filozofija života«. Ovdje bi čak mogli govoriti o svojevrsnom *biopozitivizmu*, gdje bi se ono »pozitivno« razumjelo u dvostrukom smislu: život kao *positum*, kao ono što je *postavljeno*, štoviše, što samo sebe postavlja (naprosto fichteanski: kao *Setzung*), odnosno život kao nešto *pozitivno*, nešto što je *vrijedno* po sebi. Život se promatra kao nešto što se afirmira samo po sebi, njemu je inherentna izvjesna moć samopotvrđivanja, u životu odnosno kroz život se izražava i multiplicira sama moć. Kod Nietzschea se spajaju *volja za životom* i *volja za moć*. To je bilo itekako problematično, kako je pokazao razvoj filozofije u ranom 20. stoljeću. Biopozitivizam je kao pogled na svijet bio u osnovi ne samo biološki orijentiranih učenja, kao što je *učenje o rasama*, nego i agresivnih političkih i ideoloških uvjerenja koja su svoj neslavan vrhunac dostigla u vremenu *nacionalsocijalizma*. Od takvog biopozitivizma se distancira bioetika. U bioetici se fenomen života upravo odvaja od moći – život se promatra iz perspektive njegove *krhkosti*, njegove *ozljeđivosti*, a upravo takav karakter čini nužnom potrebu da se život zaštiti i očuva. Biopozitivizam veliča moć života, bioprotekcijonizam ukazuje na njegovu nemoć.

Umjereni biocentrizam bioetike⁶ je na neki način kvazi-religioznog karaktera. Bez obzira na to što je život u velikoj mjeri »dešifriran« u modernim bioznastima, on je zadržao kvalitetu nečeg tajanstvenog što se (još) ne može u potpunosti odgonetnuti, jednostavno i dalje ostaje jedan *fascinosum* koji se može interpretirati i izvan granica strogo znanstvenog istraživanja. To objašnjava srodnost mišljenja nekih bioetičara s metafizičkim načinom razmišljanja o životu i živim bićima (kao primjer se može uzeti »etika odgovornost« Hansa Jonasa ili holistička interpretacija prirode Adolfa i Klause Michaela Meyer-Abicha). Neovisno o tome hoće li se već sam život promatrati kao

nešto što je uvjetovano nekom »višom« silom – recimo kao dar Božji ili slično – može u vidu neke projekcije doći do »sakralizacije« života kao takvog tako što će mu se pripisati neki numinozni atributi: život kao ono što se ne može u potpunosti dokučiti putem razuma, ono što izmiče jasno određenim pojmovima, što ostaje zagonetka usprkos najnovijim genetskim i drugim biološkim uvidima u strukturu žive materije. Jedan dio bioetičara tako slijedi pretpostavke koje imaju elemente religioznog pogleda na svijet, iako bi oni možda poricali srodnost njihovog pogleda s onim religioznim, kada bi im se ukazalo na »mješoviti« karakter njihovih fundamentalnih postavki o životu. To se ne događa slučajno, budući da sam pogled na svijet *izmiče* vlastitoj refleksiji, on ostaje u pozadini, »iza leđa« filozofa, ne može se objaviti a da pri tom ne izgubi nešto od svog djelovanja, jer pogledi na svijet su djelotvorni samo onda ako se subjekt mišljenja prepusti njihovom utjecaju. Ali znači li to da sama bioetika nije u stanju identificirati vlastiti pogled na svijet zbog nekih nužnih metodoloških komplikacija (i logičkih, moglo bi se reći »autoloških« problema: kako primijeniti refleksiju na samog sebe)? Ako to ne čini ona, tko je onda »zadužen« skrenuti joj pažnju na njene biocentričke odnosno bioprotekcionističke pretpostavke?

3. Integrativna bioetika i zadatak refleksije pogledâ na svijet

Promišljanje problema pogledâ na svijet kao onih perspektiva koje determiniraju filozofska gledišta je važno i za bioetiku. Bioetika se u novije vrijeme i sama određuje kao područje u kojem se ukrštaju razne perspektive. Tako Ante Čović u svome djelu *Etika i bioetika* piše:

»Bioetiku (...) možemo definirati kao pluriperspektivno područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja.«⁷

Utuda se bioetika treba sagledati sa stanovišta *perspektivizma* kao onog metodološko-epistemološkog učenja koje upravo tematizira određenost neke teorije pogledom na svijet. Perspektivizam je ovdje adekvatno stanovište iz tog razloga što on sam nije opterećen nekim pogledom na svijet, već zato što upravo dovodi do svijesti determinaciju posebnih filozofskih gledišta pogle-

5

Možda bi upravo u *pesimistički* nastrojenim sustavima, kakav je upravo onaj spomenuti Schopenhauerov, imalo smisla govoriti o »bio-negativnom« stavu. Pa ipak ni kod Schopenhauera nema riječi samo o pukoj negaciji života, nego je u sklopu njegovog voluntarizma osiguran i (barem u izvjesnom pogledu) pozitivan pristup fenomenu života (recimo u vidu *afirmacije* volje za životom koja se uzima kao *factum*).

6

Umjeren je u smislu distanciranja od koncepcija onih (metafizičkih) pogleda koji forsiraju krajnje afirmativan stav prema životu kao nekoj sili. Kao što je rečeno, *radikalni* biocentrizam je bio zastupljen u problematičnim učenjima o rasi, a zna se dobro gdje je završila filozofija (ili pseudo-filozofija) koja je pod utjecajem tog agresivnog pogleda na

svijet u životu vidjela izražavanje »volje za moć«. (Usp. Friedrich Nietzsche, *Volja za moć. Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, Mladost, Zagreb 1988.) Naravno, treba biti oprezan prilikom davanja suda o ulozi Nietzscheove filozofije u tom kontekstu. Ambivalentan karakter njegovog filozofiranja otežava pozicioniranje Nietzschea u miljeu »protofašističkih« učenja. Usp. iz novije perspektive: Bernhard H. F. Taureck, *Nietzsche und der Faschismus. Ein Politikum*, Reclam Verlag Leipzig, Leipzig 2000.

7

Ante Čović, *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb 2004., str. 11. O *pluriperspektivnom* ustrojstvu bioetike usp. također isto djelo, str. 117.

dima na svijet. Neki filozofski »-izam« promatra svijet iz svoje perspektive, a perspektivizam promatra isključivo te filozofske perspektive.⁸

Budući da je svaka konkretna bioetička teorija određena svojom perspektivom, a ta perspektiva se u njoj obično ne tematizira, za očekivati je da će do konstatacije svjetonazornih pretpostavki dospjeti ona teorija koja sama ne zastupa nijednu od njih ili barem nema namjeru insistirati na validnosti samo jedne perspektive. Takva teorija bi trebala imati metodološki uvjetovan *neutralan* stav prema onim bioetičkim teorijama u smislu da ne bi davala prednost jednoj od njih u odnosu na drugu, nego bi trebala pokušati pronaći kako zajedničke osobine među njima tako i točke oko kojih se razilaze. Način na koji se to može učiniti je pokazan u prethodnom poglavlju: kao zajednička pozadina bioetičkih pozicija je pronađena jedna vrsta biocentričkog pogleda na svijet kojoj se može dati naziv »bioprotekcijizam«. Zadatak jedne teorije koja se bavi rekonstrukcijom bioetičkog načina mišljenja mora ležati u predstavljanju glavnih crta jednog takvog pogleda na svijet i njegovom razdvajanju od drugih mogućih pogleda na svijet, a kada je u pitanju razmatranje života.⁹ Budući da je biocentriizam utilitarista, holista, personalista i drugih bioetičara različito *iznijansiran*, drugim riječima: sadrži *primjese* drugih filozofskih, religioznih ili znanstvenih pogleda na svijet, valja ukazati na »mješovit« karakter takvih svjetonazornih polazišta. Naposljetku bi trebalo odrediti u kojoj mjeri se one bioetičke teorije s obzirom na zajedničku teoretsku pozadinu mogu međusobno *usuglasiti*, štoviše, sama disciplina koja se bavi rekonstrukcijom njihovih svjetonazornih sličnosti mogla bi pokušati dati jedan *sintetički* prikaz tih teorija.

Zadatak određenja bioetičkog pogleda na svijet i njegove moguće sinteze s drugim pogledima može se dodijeliti tzv. *integrativnoj bioetici*. Ona je nastala upravo iz potrebe razrađivanja svjetonazornih horizonata unutar kojih se kreću konkretni bioetički pravci. Ukazivanjem na zajedničku pozadinu moguće je razne bioetičke koncepcije dovesti u međusoban produktivan dijalog i da se, ako ne nadiđu, barem ublaže neke diferencije među njima koje nastaju prilikom rješavanja konkretnih problema. No treba biti oprezan: integrativnoj bioetici se ne smije pripisati zadatak prividne »harmonizacije« bioetičkog diskursa u smislu niveliranja sadržajnih razlika među onim pozicijama. Bioetički diverzitet i koncept integrativne bioetike ne trebaju se isključivati, štoviše, sam diverzitet treba integrirati u bioetiku kao višedimenzionalan odnos prema fenomenu života koji je također u sebi divergentan i upravo uslijed takvog karaktera provocira različite stavove. Ali time ne mora biti isključen pokušaj da se u svrhu pronalaženja rješenja određenih problema odredi eventualna prednost nekih pozicija u odnosu na druge (prednost u smislu bolje obrazloženosti) – integrativna bioetika mora biti u stanju, bez davanja simpatije određenim koncepcijama, unaprijed pronaći opciju koja najviše odgovara zahtjevima neke situacije. Tako je integrativna bioetika multi-opcionalna, deliberativna disciplina koja se zalaže za nadilaženje jednostranih rješenja problema u okviru bioetike, ujedno čuvajući integritet njenih pojedinačnih perspektiva.

Ali što je s pogledom na svijet integrativne bioetike? Slijedi li i ona umjereni biocentriizam (bioprotekcijizam) kao i većina ostalih bioetičkih pravaca? S obzirom na to da je integrativna bioetika određena kao *refleksivna* disciplina (štoviše: *meta-disciplina*) čiji je zadatak upravo promišljanje svjetonazornih pretpostavaka bioetičkih teorija, na ono pitanje o vlastitoj pripadnosti nekom svjetonazornom »taboru« ne može se direktno odgovoriti. Naime, već činjenica da između integrativne i »obične« (jednostrane) bioetike postoji razlika u stupnju refleksivnosti, navodi nas da ovdje postupamo vrlo oprezno. Zadatak

integrativne bioetike nije samo promišljanje svjetonazorne pozadine »običnih« bioetikâ, nego i *samoosvještavanje*, dakle pokušaj određenja vlastite perspektive. No nije li to nemoguće: kako tematizirati vlastitu perspektivu, ako je ona »slijepa pjega« vlastitog promatranja? Ne vodi li to u infinitni regres (»promatrač koji promatra promatrača koji promatra ...«)? Ne ukida li se time vlastito promatranje? Bez obzira na to kako se postavili prema ovim pitanjima o paradoksalnom, samoproturječnom i – naposljetku – autodestruktivnom karakteru samotematizacije u smislu određivanja vlastite perspektive, možemo se složiti s time da je projekt integrativne bioetike prilično riskantan poduhvat.

4. Dvije interpretacije: integritet perspektive ili integracija perspektiva?

Na kraju želim ponuditi dva moguća odgovora na pitanje o pogledu na svijet integrativne bioetike. U suštini moj prijedlog se temelji na dvjema mogućim interpretacijama termina *integrativna bioetika*. Prvo tumačenje insistira na *sinkretističkom* karakteru jedne discipline kojoj bi se mogao dodijeliti taj naziv. Drugo je ono koje se fokusira na *metateoretsku* funkciju koju može inkorporirati integrativna bioetika. Kao prvo, moguće je integrativnu bioetiku shvatiti kao perspektivističku disciplinu koja pokušava spojiti različite bioetičke koncepcije tako što pronalazi njihove sličnosti – a, na kraju krajeva, moguće je upravo istaknuti određeni pogled na svijet kao zajedničku osnovu svih tih koncepcija. Ukoliko se ranije navedeni bioprotekcionizam (umjereni biocentrizam) identificira kao taj pogled na svijet, predstavnik integrativne bioetike može insistirati na sagledavanju svih pojedinačnih teorija odnosno rješenja bioetičkih problema s bioprotekcionističke točke gledišta. Ovakvo shvaćanje integrativne bioetike teži jačanju *integriteta perspektive* bioetike kao discipline, ono nastoji spojiti različito u okviru jednog; u bioetikama se na taj način pronalazi ono zajedničko, ono što ih bez obzira na neke terminološke, metodološke, pa čak i ideološke razlike spaja – a to leži u koncepciji života kao onog što (koliko god je to moguće) treba očuvati. Bioprotekcionizam je *pozadina* pred kojom se zastupaju pojedinačni stavovi o bioetičkim problemima.

Druga interpretacija integrativne bioetike u njoj vidi jednu metateoriju, teoriju koja se bavi rekonstrukcijom samih bioetičkih pozicija i onih perspektiva koje ih određuju (a u krajnjoj liniji i onog pogleda na svijet koji bi im mogao biti zajednički). Ako se pretpostavi da je zadatak takve jedne teorije refleksija svjetonazorne pozadine tih pozicija, od nje ne treba očekivati *odlučivanje* o tome koja od tih pozicija je bliža istini, jer to bi upravo zahtijevalo evaluaciju samih perspektiva (ili pogleda na svijet) i davanje prednosti jednoj od njih u odnosu na druge. Takva evaluacija je moguća na razini prve interpretacije gdje se usporedno s ukazivanjem na bioprotekcionističku osnovu svih značajnijih bioetičkih pozicija može dati pozitivan sud o toj osnovi, tako da i sama integrativna bioetika u krajnjoj instanci može priznati da počiva na istoj osnovi. Međutim, prema drugoj interpretaciji, integrativna bioetika u funkciji

8

To mu daje karakter *metafilozofskog* gledišta. Usp. o tome publikaciju autora: Damir Smiljanić, *Philosophische Positionalität im Lichte des Perspektivismus. Ein metaphilosophischer Versuch*, Tectum Verlag, Marburg 2006.

9

Tako bi se »bioprotekcionizmu« bioetičkih pozicija mogao suprotstaviti »biopozitivizam« koji je determinirao gore navedena učenja o (višim i nižim) rasama.

jedne metateorije mora se *suzdržati* od vrednovanja perspektiva i staviti naglasak na *opis* bioetikâ, njihovih pojmova, metoda i načina mišljenja. Ako bi se prihvatila jedna takva interpretacija, onda bi integrativna bioetika u suštini bila jedna *meta-etička* disciplina koja apstrahira od sadržaja dotičnih teorija, ali se utoliko više zanima za sam način ili stil mišljenja koji je prisutan u njima, drugim riječima: za njihovu *formu*. *Integracija perspektiva* ovdje ne bi uslijedila u vidu kreacije jednog integrativnog stanovišta, koje eventualno samo polazi od jednog biocentričkog pogleda na svijet, nego bi se sastojala u *koordinaciji* danih bioetičkih pozicija u formalnom pogledu: kao tipičnih argumentativnih strategija na polju etike. Prva interpretacija integrativne bioetike otuda ima *sadržajno-vrijednosni*, a njena druga interpretacija *formalno-metodološki* karakter.

Posljedica koja se može izvući iz ova dva interpretativna pristupa integrativnoj bioetici, kad se postavi pitanje o njenoj svjetonazornoj osnovi, jest da se i u jednoj i u drugoj varijanti kao ključan uzima *odnos prema perspektivama*, pa se može reći da u osnovi te vrste bioetike leži *perspektivizam* – a budući da se npr. ne favorizira perspektiva koristi¹⁰ u odnosu na perspektivu afektivnosti¹¹ i perspektivu personalnosti¹² ili ove dvije u odnosu na prvu, može se reći da je pogled na svijet integrativne bioetike *pluralan*. *Pluriperspektivizam* je stajalište od kojeg polazi integrativna bioetika, stajalište na kojem je moguća integracija perspektiva, a da ne dolazi do jednostrane identifikacije samo s jednom od njih što bi u slučaju izbjegavanja svjetonazorne refleksije vodilo u duku ideologiju. Glavna prednost (pluri-)perspektivizma u odnosu na druge *-izme* je ta da on uključuje *samorefleksiju*, dok je ovi obično izbjegavaju ili nedovoljno provode. Stoga će bioetika imati pravo sebe smatrati »integrativnom«, samo ukoliko konsekventno promisli svoje pluriperspektivističko polazište.

Literatura

Čović, Ante, *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb 2004.

Dilthey, Wilhelm, *Gesammelte Schriften*, Bd. VIII: *Weltanschauungslehre*, Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie, Leipzig/Berlin 1931.

Gelhaus, Petra, *Genetherapie und Weltanschauung. Ein Überblick über die gen-ethische Diskussion*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006.

Jaspers, Karl, *Psychologie der Weltanschauungen*, Springer-Verlag, Berlin–Göttingen–Heidelberg 1954.

Nietzsche, Friedrich, *Volja za moć. Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, Mladost, Zagreb 1988.

Smiljanić, Damir, *Philosophische Positionalität im Lichte des Perspektivismus. Ein metaphilosophischer Versuch*, Tectum Verlag, Marburg 2006.

Šopenhauer, Artur, *Svet kao volja i predstava*, I–II, Matica srpska, Novi Sad 1986.

Taureck, Bernhard H. F., *Nietzsche und der Faschismus. Ein Politikum*, Reclam Verlag Leipzig, Leipzig 2000.

Damir Smiljanić

Das Weltanschauungsproblem und die integrative Bioethik

Zusammenfassung

Im Aufsatz wird der Versuch unternommen, den weltanschaulichen Ausgangspunkt der Bioethik zu ermitteln, vor allem der „integrativen Bioethik“. Zuallererst wird die Bedeutung der sog. Weltanschauungen für die Bildung der philosophischen Positionen hervorgehoben. Des Weiteren wird die Frage nach dem weltanschaulichen Hintergrund der bioethischen Positionen aufgeworfen, wobei sich „Bioprotektionismus“, eine gemäßigte Variante des Biozentrismus, als ihr gemeinsamer Nenner erweist. Schließlich wird die Grundlage der integrativen Bioethik überprüft, die ansonsten die Aufgabe hat, die weltanschaulichen Voraussetzungen der bioethischen Lehren zu reflektieren. Zu diesem Zweck werden zwei Interpretationen angeboten, die zum Perspektivismus bzw. Pluriperspektivismus hinführen, als jener Weltanschauung, welche gerade in der integrativen Bioethik zur Geltung kommt.

Schlüsselwörter

Weltanschauung, Bioethik, Biozentrismus, „Bioprotektionismus“, integrative Bioethik, Pluriperspektivismus

10

Utilitarizam je određen tom perspektivom.

11

Patocentrička etika je ona koja polazi od mogućnosti etičkog subjekta za »suosjećanje« s drugim.

12

Personalna etika (»etika ličnosti«) polazi od te perspektive.